

Recenzijos

KLAIDINANTIS M. MERLEAU-PONTY KNYGOS VERTIMAS

**Merleau-Ponty, M., 2018. *Juslinio suvokimo fenomenologija*.
Vilnius: Baltos lankos. Vertė Jūratė Skersytė ir Nijolė Keršytė. 572 p.
ISBN 9786094790836.**

Dalius Jonkus

Vytauto Didžiojo universitetas

Pagaliau pasirodė ilgai lauktas Maurice'o Merleau-Ponty pagrindinio filosofinio veikalo *Suvokimo fenomenologija*, pirmą kartą išleisto 1945 metais Paryžiuje, vertimas. Vertėjos Jūratė Skersytė ir Nijolė Keršytė atliko didelį darbą, tačiau neišvengė šiurkščių klaidų. Pirmajame vertimo variante, kuris buvo spausdinamas „Baltų lankų“ žurnale Nr. 14 (išversta Vytauto Pivoriaus ir Arūno Sverdiolo) ir 23, 24, 27, 28, 29, 31/32 (išversta J. Skersytės ir N. Keršytės), knygos pavadinimas išverstas kaip „Suvokimo fenomenologija“, tačiau nauja vertimo redakcija šį pavadinimą pakeitė į „Juslinio suvokimo fenomenologija“. (Vokiškai šios knygos pavadinimas verčiamas kaip *Phänomenologie der Wahrnehmung*, o rusiškai *Феноменология восприятия*.) Šioje recenzijoje susitelksiu į *percepcijos* termino vertimą, kadangi tai ne tik knygos pavadinimo tikslumo klausimas, bet ir esminė knygoje gvildinama problema.

Suvokimo fenomenas yra viena svarbiausių ne tik filosofijos, bet ir psichologijos problemų. Terminas *percepción* tradiciškai yra verčiamas kaip *suvokimas* ir neradau, kad kuris nors žodynas verstų *percepciją* kaip *juslinį suvokimą*. Tiesa, suvokimas gali būti apibūdinamas dvejopai. Tai gali būti

gebėjimas matyti, klausyti, liesti, uosti ir taip įsisąmoninti įvairius dalykus per jusles, bet taip pat tai gali būti gebėjimas suprasti, pagauti, išvelgti, interpretuoti. Tad *percepcijos* vertimas terminu *juslinis suvokimas* esmiškai susiaurina pačią *percepcijos* sampratą. Negalima dėti lygybės ženklo tarp *percepcijos* ir *juslinio suvokimo*. Lietuvių filosofinėje kalboje abu terminai *suvokimas* ir *percepcija* dažnai vartojami kaip sinonimai. Vertėjos versdamos Merleau-Ponty tekstą taip pat naudojasi šiais sinonimais, bet prideda dar ir trečią terminą *juslinis suvokimas*. Atrodo, kad vertėjos palieka *percepcijos* terminą arba *suvokimo* terminą ten, kur jusliškumo priedas akivaizdžiai prieštarauja prasmingam perskaitymui. Pvz., 466 puslapyje kalbama apie protinį suvokimą, tačiau daugelyje vietų vartojama *juslinio vidinio suvokimo* terminas, nors J. Locke'as, darydamas perskyrą tarp išorinio ir vidinio patyrimo, tik pirmąjį vadino jusliniu, o vidinį suvokimą įvardijo refleksija. Kodėl *percepcijos* terminas verčiamas taip skirtingai, lieka neaišku, nes nėra pateiktas joks šio konceptualiai keičiančio ir net iškraipiančio prasmę vertimo paaiškinimas. Mano manymu, to paties termino skirtingas vertimas ne padeda, bet tik apsunkina teksto supratimą.

Kaip pavyzdį tą patį fragmentą iš *Suvokimo fenomenologijos*, išverstą Sverdiolo, palyginime su jo atitikmeniu naujajame vertime.

Prancūziškas originalas: „La perception n'est pas une science du monde ce n'est pas même un acte, une prise de position délibérée, elle est le fond sur lequel tous les actes se détachent et elle est présupposée par eux. Le monde n'est pas un objet dont je possède par devers moi la loi de constitution il est le milieu naturel et le champ de toutes mes pensées et de toutes mes perceptions explicites.“¹

Sverdiolo vertimas: „Suvokimas nėra pasaulio mokslas, netgi ne aktas, tam tikros pozicijos užėmimas, tai – fonas, kuriame skleidžiasi ir kurį numato visi aktai. Pasaulis nėra objektas, kurį aš užvaldau, turėdamas savo rankose jo konstitucijos dėsnį, tai – visų mano minčių ir visų mano aiškių suvokimų natūrali terpė ir laukas.“²

Naujasis vertimas: „Juslinis suvokimas – tai ne koks nors mokslas apie pasaulį, tai netgi nėra aktas, sąmoningos pozicijos priėmimas, tai fonas, kuriame išryškėja visi aktai ir jie tą juslinį suvokimą iš anksto suponuoja. Pasaulis – tai ne objektas, kurio konstituavimo dėsnį turiu savo rankose, tai natūrali visų mano minčių aplinka, visų mano aiškiai išreikštų percepcijų laukas.“ (p. 9)

Tai, kas prancūziškame tekste yra *perception*, naujame lietuviškame vertime įvardijama skirtingais terminais – *juslinis suvokimas* arba *percepcija*. Akivaizdu, kad anksčiau cituotas Sverdiolo vertimas, kur *percepcija* verčiama kaip *suvokimas*, yra tikslesnis, o naujasis vertimas įneša painiavos, nes jame vartojama papildoma *jusliškumo* sąvoka, kurios originale nėra.

Suvokimo problema nuo seno buvo filosofinių refleksijų tema. Platonas skiria juslinį

ir intelektualinį suvokimą. Jis teigė, kad juslinis suvokimas yra nepakankamas ir reikalingas suvokimas, paremtas mąstymu ir įžvalga. Per jusliškai besireiškiantį grožį mes turime suvokti patį grožį, jo idėją. Moderniojoje filosofijoje sensualistiškai orientuotas empirizmas teigė, kad suvokimas yra visų pirma juslinis, nes nėra nieko mūsų mąstyme, ko prieš tai mes nebūtume patyrę juslėmis. Intelektualistinės filosofijos srovės labiau pabrėžė intelekto vaidmenį ir suvokimą siejo su konceptualių konstravimų. Fenomenologinėje filosofijoje, pradedant E. Husserliu, buvo siekiama įveikti empirizmo ir intelektualizmo kraštutinumus. *Loginiuose tyrinėjimuose* Husserlis suvokimą aprašo kaip intencionalų aktą, kuriame per juslinę duotį yra įžvelgiama suvokiamo dalyko prasmė. Pvz., galima suvokti, kaip žodžiai skamba (juslinis suvokimas) ir kas jais sakoma (prasmės suvokimas). VI loginiame tyrinėjime aprašydamas intencionalius suvokimo aktus Husserlis teigė, kad juslinė intuicija yra supinta su kategorine intuicija. M. Heideggeris šią Husserlio mintį ypač vertino ir laikė vos ne svarbiausiu fenomenologijos atradimu. Merleau-Ponty taip pat percepciją apibūdina kaip svarbiausią santykio su pasauliu būdą, kuris yra anksčiau už bet kokį mokslinį išaiškinimą. Suvokimą Merleau-Ponty traktuoja kaip intencionalų ir nukreiptą ne į juslinius įspūdžius, bet į visumos prasmės pagavą. Pasaulio percepcija negali būti siejama su pojūčiais arba intelektualinėmis sintezėmis. Merleau-Ponty atmeta empiristams būdingą įsitikinimą, kad suvokimas prasideda nuo juslinių įspūdžių, kurie yra siejami su pojūčiais. „Pasaulis yra čia dar iki bet kokios galimos jo analizės, ir būtų nenatūralu jį kildinti iš serijos sintezių, susiejančių pirma pojūčius, po to – perspektyvinius objekto vaizdus, kai iš tikrųjų ir viena, ir kita yra analizės rezultatai, taigi iki jos negalimi realizuoti“ (p. 8). *Juslinis suvokimas* yra klaidinantis vertimas dar ir todėl, kad suvokimas apima ne tik juslines išraiškas, bet ir prasmes, struktūras, vertybes,

¹ Merleau-Ponty, M., 1945, *Phénoménologie de la perception*. Paris: Galimard. P.V.

² Cit. iš: Sverdiolas, A., 2005. *Filosofas ir tapyba*. In: Merleau-Ponty, M. *Akis ir dvasia*. Vilnius: Baltos lankos, 14.

esmes. Merleau-Ponty teigia: „iš percepcijos pasaulio skolinuosi esmės sąvoką“ (p. 457). Įvairiuose savo tekstuose filosofas nurodo, kad suvokimas nėra apribotas tuo, kas jusliškai duota, bet transcenduoja šią duotį ir yra nukreiptas į struktūros bei reikšmės pagavą. Todėl jis remiasi geštalto psichologijos tyrimėjimais, kurie taip pat pabrėžė, kad struktūra, geštaltas, reikšmė yra tai, kas suvokiama pirmiausia tiek kitų elgesyje, tiek ir savo pačių išgyvenimuose.

Bandydamas suprasti, kodėl vertėjos *percepciją* verčia į *juslinį suvokimą*, atkreipiau dėmesį į tai, kad yra klaidingai suprantama fenomenologinė suvokimo samprata apskritai. Štai išnašoje pateiktuose paaiškinimuose (p. 432) klaidingai interpretuojamas huserliškas *aprezentacijos* terminas. Paaiškinimuose teigiama, kad suvokimo fenomenologija yra paremta jusline daikto duotimi, prezentacija, o visa, kas nematoma (pvz., kitos namo pusės ir vidus), yra suvokiama aprezentacijos būdu – nematoma pusė yra primąstoma. Tačiau Husserlis *Karteziškosiose meditacijose* aiškiai nurodo: „Apercepcija nėra sprendinys, nėra mąstymo aktas.“³ Kiekvienoje patyrimo duotyje su tuo, kas duota tiesiogiai, yra duota ir tai, kas esti „sykiu čia“. Kitaip sakant, suvokime prasmė yra duota su savo horizontais. Namas man duotas ne tik ta puse, kuria jis matomas, bet kartu su tomis pusėmis, kurios yra nematomos. Prasmės suvokimas apima daugiau, nei yra duota tiesiogiai. Būtent todėl suvokimas neapsiriboja jusliniu suvokimu. Suvokimas yra toks matymas, kuris implikuoja tai, kas nematoma. Šis suvokimo aspektas akivaizdžiai atsispindi Merleau-Ponty knygos pavadinime *Matoma ir nematoma*.

Pacituosiu ironišką istoriją apie juslinį suvokimą, kurį savo knygoje pateikia Merleau-Ponty: „Vienoje vaikams skirtoje knygutėje pasakojama apie mažo berniuko nusivylimą,

kai jis paima savo senelės akinius ir jos knygą, manydamas pats susirasiąs pasakas, kurias jį jam sekė. Pasakojimas baigiasi dvieliu:

Šnipštas! Tai kur pasakaitė?
Aš matau tik juoda ir balta.“ (p. 472)

Recenzijos pabaigoje norėčiau pateikti dar vieną pastabą dėl termino *être au monde* vertimo. Fenomenologinėje literatūroje taip apibūdinamas *buvimas pasaulyje*. Juo pažymimas žmogaus įsitraukimas į pasaulį ir dalyvavimas, veikimas jame. Vertėjos siūlo jį versti terminu *buvimas su pasauliu*, tokį vertimą motyvuodamos perskyra tarp daiktiškos būties ir žmogiško buvimo. Esą buvimas pasaulyje yra daiktiškas. Manau, toks vertimas yra klaidinantis, nes žmogus būna pasaulyje intencionaliai priklausydamas jam. Būti pasaulyje reiškia būti pasauliui. Buvimo intencionalumas reiškia abipusę priklausomybę ir interakciją. *Buvimas su pasauliu* sudaiktina žmogaus buvimą, nes šis terminas greičiau suprantamas kaip buvimas šalia, o ne kaip buvimas vieno kitame ir vieno kitam. Merleau-Ponty nuolatos kalba apie pasinėrimą ir įsitraukimą į pasaulį: „Esame įtraukti į pasaulį, ir mums nepavyksta iš jo ištrūkti, idant pereitume prie pasaulio įsisąmoninimo“ (p. 27). Pratarmėje Merleau-Ponty teigia, kad žmogus būna pasaulyje ir pasaulyje pažįsta save, tačiau vertimas siūlo kitaip: „Tiesa „gyvena“ ne tik „vidiniame žmoguje“, tiksliau tariant, tokio žmogaus iš viso nėra, žmogus yra su pasauliu ir būtent pasaulyje jis pažįsta save“ (p. 9).

Mano rekomendacija skaitytojams būtų tokia: kiekvieną kartą, kai vertime susidursite su terminu *juslinis suvokimas*, braukite žodį *juslinis*, o, susidūrę su terminu *buvimas su pasauliu*, taisykite jį į *buvimas pasaulyje* – tuomet Merleau-Ponty filosofija jums bus suprantamesnė.

³ Husserl, E., 2005. *Karteziškosios meditacijos*. Vilnius: Aidai, 137.